

Stichting Historisch Museum Hazerswoude

DE HAZELIER

25^e jaargang, nr 118 oktober, november, december 2022

Jaagpaden, overzetveren en trekschuiten in Hazerswoude

Vervolg van Hazelier nr 117

Kees van Niekerk

Schouwen

Een schouw (oversteekplaats), ook wel overzetveer genoemd, is een plaats waar je per veerboot een water kon oversteken. Oorspronkelijk betekende het 'platboomde schuit', waarmee je de oversteek maakte. Voor de verbinding tussen de beide oevers zorgden de schouwen. Bij de Boerenschouw, tegenover de "Mienewegh" (Gemeneweg) ging het traject naar de hoge zijde (Hazerswoude) om bij de Compierenade weer over te steken bij de Prinsenschouw naar de lage zijde (Koudekerk aan den Rijn). Vroeger had Alphen aan den Rijn meerdere "Schouwen": Schouw (zonder toevoeging),

Goudse Schouw, Leidse Schouw en Steekter Schouw.

De schouwen hebben als volgt hun benaming te danken:

De Goudse Schouw lag in het oosten van Alphen; hier passeerde het verkeer dat zuidwaarts richting Gouda ging de Oude Rijn. De Leidse Schouw was er voor reizigers die noordwaarts richting Leiden moesten, en reizigers die de Steekter Schouw gebruikten, kwamen, zodra zij de veerboot verlieten, aan in de Steekterpolder, ten zuiden van de rivier.

Het vervolgt op pagina 3



Boerenschouw tussen Gemeneweg en de Hoogewaard met bondscafé van Egmond; op de achtergrond boomt een schipper de trekschuit voort. Merk: House of Cards



Prinsenschouw, Rijnsgezicht Alphens.nl/oudalphen/foto

Vervolg van de voorpagina

Waar de Prinsenschouw zijn naam aan ontleent, is moeilijk te achterhalen. De Prins van Oranje zou hier overgevoerd zijn, vandaar de naam Prinsenschouw. Het is niet zeker of dit juist is. Prinsenschouw is ontegenzeggelijk verbonden met de Gele Buurt. Deze overzet verbond bij de Gele Buurt de Hoorn / Rijndijk met de gemeente Koudekerk.

Trekschuiten

De trekschuit was gevuld met passagiers en goederen en ging van Leiden naar Utrecht. De paarden werden regelmatig verversd en overgezet bij een schouw. Het jaagpad liep uiteraard langs de Oude Rijn, zo dicht mogelijk bij de oever. Afhankelijk van de aanwezige bebouwing werd het traject verlegd naar de andere zijde van de Rijn en staken paard en schuit de Rijn over. Dat gebeurde tussen Koudekerk en Hazerswoude-Rijndijk twee keer. Bij de Boeren- en Prinsenschouw, wordt op de route Leiden-Alphen van de Oude Rijn oever gewisseld: „Van lage naar hoge zijde en terug. Bij boerderij De Bonte Paal aan de Hoorn in Alphen stopt het jaagpad. Terug aan de lage zijde gaat het jaagpad door tot in Bodegraven.”

Een trekschuit had een roef (houten hut achterop de trekschuit) waar de eerste klasse passagiers zaten. Wie per tweede klasse reisde, zat voorop de

trekschuit onder een stoffen dekzeil, of in het ruim op harde houten banken.



Binnenkant van een trekschuit op de Haarlemmer-trekvaart in 1760. Getekend door Simon Fokke. 'Gezelschap van het Teeken-Collegie'.

Bron: Splitgerber

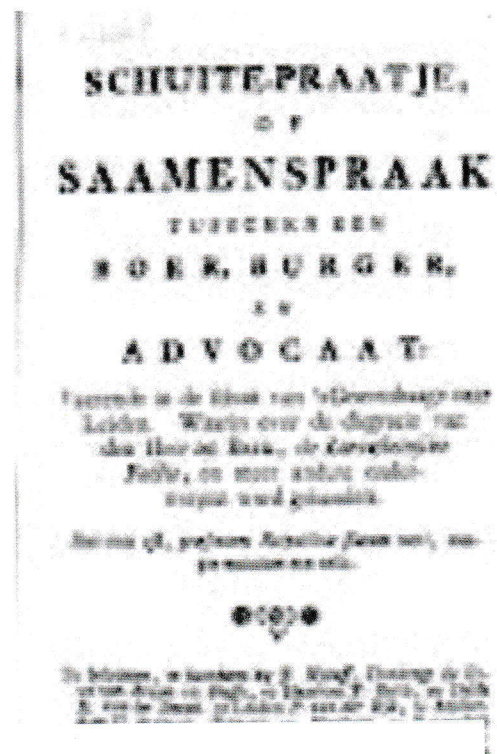
Het 'volk' nam plaats in het 'ruim' en de 'welgestelden' namen – voor een paar stuivers meer – plaats in de 'roef'. In de roef konden ongeveer acht passagiers terecht en het ruim bood plaats aan 25 tot 35 reizigers. In de roef hadden de passagiers de beschikking over een tafel en gestoffeerde stoelen met kussens. Ook konden ze door de vensters naar buiten kijken. 's Winters werd deze ruimte met een stoof verwarmd. Een bijzonderheid was dat visvrouwen of 'viswijven', omdat ze zo stonken, twee keer zoveel moesten betalen voor een ticket op de trekschuit. Vissersvrouwen reisden daarom niet vaak met dit vervoersmiddel. Verder voer de trekschuit doorgaans altijd op tijd, omdat op te laat vertrekken boetes stonden. Kwamen er mensen aangerend, dan hadden ze pech.

Erg hard ging het niet, vooral als de trekschuit vooruit werd getrokken door mensen. De snelheid lag op ongeveer twee à drie km per uur. Bij paarden was het zo'n zeven à acht kilometer per uur. Met paarden deed je van Utrecht naar Leiden er zo'n acht uur over. Dan zijn nog niet eens de tussenstops meegerekend.

De trekschuit was een aangename ontmoetingsplek voor mensen van verschillende standen. Natuurlijk had je het verschil tussen de 'roef' en het 'ruim', maar passagiers konden elkaar moeilijk negeren. Niet alleen omdat de passagiers in een afgesloten ruimte met elkaar opgescheept zaten, maar ook omdat een reis lang duurde. Zo'n 'langdurende' reis had toch wel duidelijk zijn voordelen. Passagiers rookten vaak aan een lange Goudse pijp. Ze genoten om het landschap langzaam aan zich voorbij te zien trekken. Aan boord heerste rust en gezelligheid. Door deze comfortabele manier van vervoer kregen de passagiers gelegenheid om met elkaar leuke conversaties aan te gaan. Zo wisselden passagiers elkaar uitgebreid nieuwtjes uit en ze gingen discussies over politieke en kerkelijke kwesties niet uit de weg. Passagiers hadden de eindbestemming al bereikt, voordat ze er erg in hadden. Het begrip de 'schuitepraatjes' is afkomstig van de conversaties op de trekschuiten. Hier zijn zelfs nog boeken over geschreven. In deze periode ontstonden gezegdes waar we nog steeds aan de trekschuiten worden herinnerd:

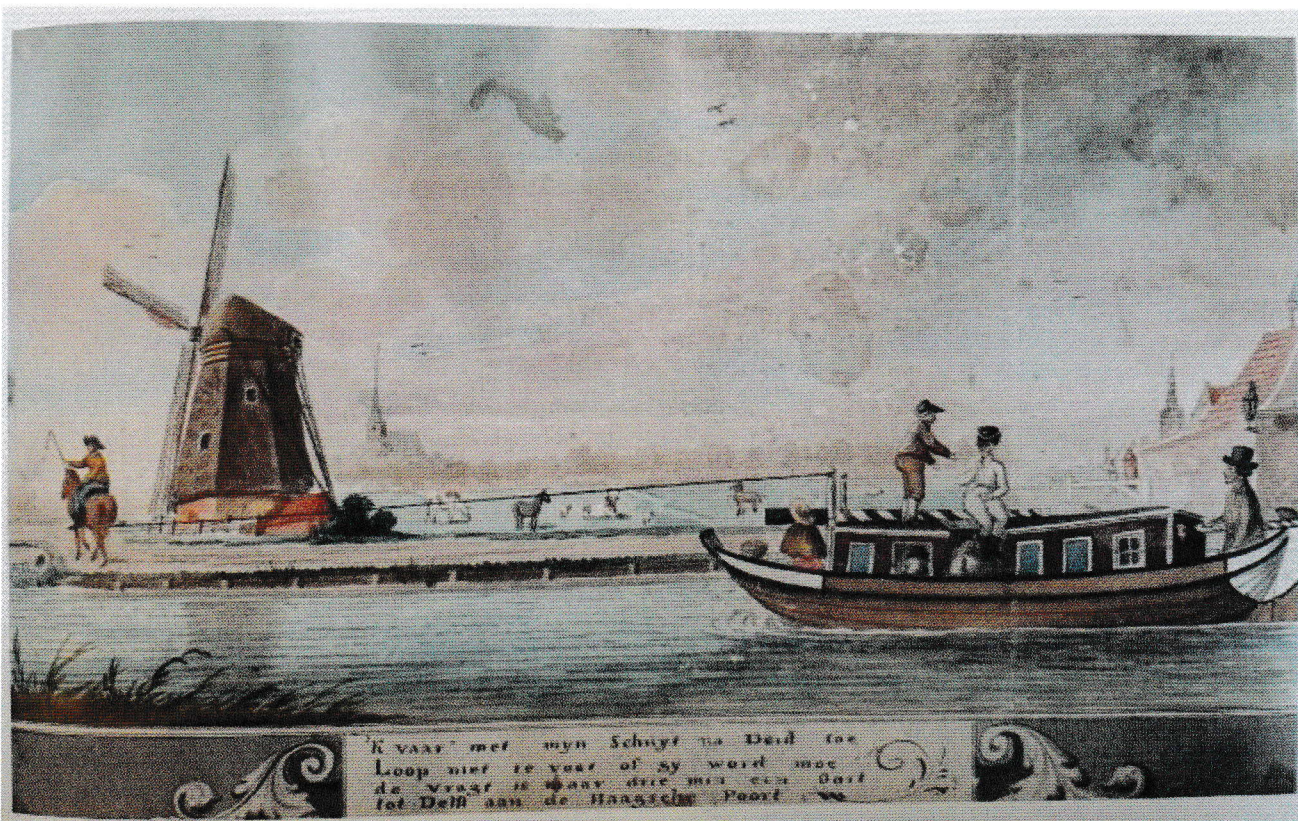
- Met de trekschuit komen: Laat komen; ook: nieuws vertellen, dat iedereen reeds weet.

- In het verkeerde schuitje zitten: de verkeerde weg opgaan.
- In het schuitje stappen: Trouwen.
- In hetzelfde schuitje zitten: hetzelfde lot moeten ondergaan.
- Met iemand in één schuitje varen: hetzelfde nastreven.
- Hij gaat met mijn schuitje varen: Hij kiest mijn partij.
- Iets voor de boeg hebben: Nog veel werk moeten verrichten.
- Iets achterbaks uithalen: Iets heimelijk ondernemen; achter iemands rug om handelen.
- Overstag gaan: van methode veranderen.



Schuite-praatje. J. Nyhoff; 1758

Een voordeel van de trekschuit was het vaste reisschema. Het trekvaartenstelsel was uitgebreid en verbindingen sloten op elkaar aan. De schipper moest zich daarom stipt aan de dienstregeling houden. De trekschuit was daardoor efficiënt en betrouwbaar.



De trekschuit tussen Den Haag en Delft
 Uit: Ingrid van der Vlis, *Vooruit met veel verleden Geschiedenis van Delft vanaf 1795*

De trekschuit leidde tot de bouw van luxueuze buitenhuizen en ondernemingen langs de trajecten die de trekschuit aflegde. Ook werden er langs de trekschuitroutes herbergen aangelegd, zodat reizigers op een lang traject ergens konden stoppen om wat te drinken.



Figuur 1 Streekarchivaris Arjan van 't Riet bij het poortje dat verwijst naar de vroegere buitenplaats Beerendrecht in Alphen. Daar stond een stal om paarden voor de trekvaart (Leiden-Utrecht) te wisselen. (Jan Belt)

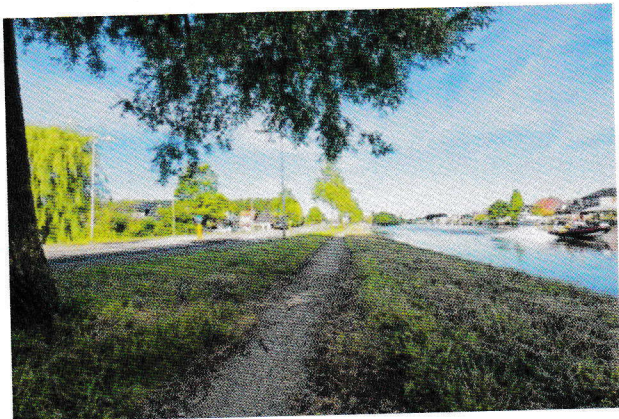
Halverwege de route Leiden – Utrecht, in Alphen aan den Rijn, bevond zich vroeger de buitenplaats Beerendrecht. Er staat nu een poortje met originele gevelsteen. Daar stond een stal om paarden te wisselen. Verderop is er de straat met de naam "Anslag". Dat slaat op het vroegere aanslaan - weer aankoppelen - van paarden.



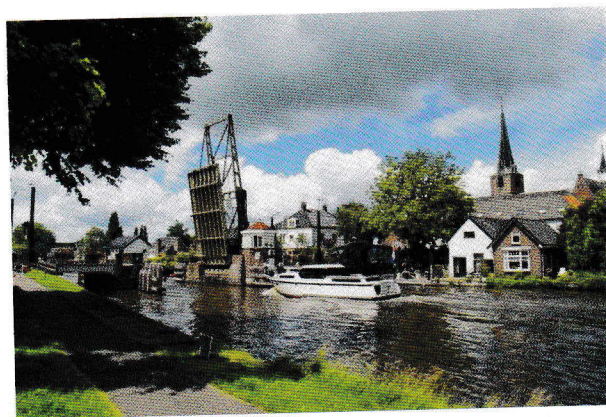
Het jaagpad in Hazerswoude ter hoogte van Rijndijk nr 87

Voor rijk en arm

Nederland was tot het midden van de 19e eeuw een standenmaatschappij. Toch maakten mensen uit bijna alle standen gebruik van de trekschuit. Alleen de allerrijksten en de allerarmsten lieten zich niet door de trekschuit vervoeren. De allerarmsten, omdat zij het niet konden betalen. Als zij naar een andere stad wilden, moesten ze de afstand lopend afleggen. De allerrijksten reisden meestal ook niet per



De Rijndijk (in de buurt van de voormalige Banneuxschool in 't Zwaantje) met het jaagpad



Figuur 2 Het jaagpad te Hazerswoude-Rijndijk, met op de achtergrond de Koudekerkse brug.

trekschuit, omdat zij hun eigen koetsen en paarden hadden. Fraude onder de schippers kwam veel voor. Zij gaven minder passagiers voor de trekschuit op dan er eigenlijk gebruik van maakten. Zodoende konden zij meer geld in eigen zak houden. Dat er veel fraude was onder de schippers kwam omdat de kosten voor de schippers erg hoog waren. Die kosten bestonden uit: de lening voor de aanschaf van het veer; het loon van de knecht en de jagersjongen; aanschaf en onderhoud van de trekschuit en de paarden. De schipper hield hierdoor aan het einde van de maand weinig over en leefde een sober bestaan.

Rechten en plichten

De schouwen werden verpacht en de veerman (schouwman) mocht daarbij het huis gebruiken. De overeenkomsten vermelden de rechten en plichten. Zo moest de veerman dag en nacht beschikbaar zijn voor ieder die zich wilde laten overzetten. Hij moest bij ijsgang de vaargeul openhouden. Ook moest hij de pont schoonhouden. Het overzetten van een persoon kostte in de jaren dertig van de



*De Prinsenschouw in de Oude Rijn tussen Koudekerk en Alphen, plek waar de trekkers van trekschuiten moesten 'oversteken'. Het veermanshuisje op de oever naast de schoorsteenpijp staat er nu nog.
© Fotocollectie Erfgoed Leiden*

vorige eeuw 2 cent en een rijwiel 2 ½ cent. 's Nachts, tussen 9 uur 's avonds en 5 uur 's ochtends, werd voor personen, handkarren en rijwielen dubbel tarief gerekend. Hoewel het pad al langer dan een eeuw niet meer als jaagpad wordt gebruikt, is het traject nog steeds te zien en als fiets- of wandelpad te gebruiken.

Het einde der trekschuiten en schouwen

De trekschuit heeft er in belangrijke mate aan bijgedragen dat de Nederlanden zich in de 17de eeuw ontwikkelde tot het welvarendste land van Europa. Passagiers wisten het comfortabele vervoermiddel te waarderen. Als de bel luidt vertrekt het schip, ook al is er op dat moment geen passagier aan boord. Het is een aangename manier van reizen. Het tempo is zo gelijkmatig, dat je er bijna altijd op kunt rekenen op tijd aan te komen. Het succes van de trekschuit was echter een van de redenen dat Nederland, vergeleken met de omringende landen, pas betrekkelijk laat begon met het aanleggen van spoorwegen. De schuit had altijd uitstekend voldaan; waarom dan ineens zo'n dure trein?

Pas in de 19e eeuw kwam aan het succes van de trekschuit een einde. Stoomboten en later spoorwegen concurreerden de trekschuit volledig weg. Deze waren net zo stipt als de trekschuit, maar wel veel sneller.

De trekschuiten verdwenen, maar de overzetveren werden nog jarenlang in de vaart gehouden. De inwoners maakten er vaak gebruik van. Dat was ook wel nodig, want de dichtstbijzijnde bruggen bevonden zich in het centrum van Alphen en Koudekerk. In 1933 werd bij de Prinsenschouw zelfs nog een nieuwe veermanswoning gebouwd. In 1952 is deze overzet opgeheven. Het Ponthuisje bestaat nog wel en bevindt zich aan de Lage Zijde. Ook alle overige overzetveren in de Hoorn en de Rijndijk zijn in de loop van de tijd verdwenen.

De nostalgische wederkeer van de trekschuiten

Op verschillende plaatsen in het Groene Hart varen replica's van trekschuiten, bijvoorbeeld rond het Reeuwijkse Plassengebied, op de Hollandse IJssel tussen Oudewater en Hekendorp en op de Hoogeveense Vaart. De kapitein vaart op zijn hedendaagse trekschuit (met ingebouwde motor) en vertelt aan boord over de vroegere trekvaart. Dit

roept bij passagiers nostalgische gevoelens op. Mensen beleven de wederkeer van de trekschuiten: ervaren de stilte, horen de hoeven van de trekpaarden op de jaagpaden en voelen de wind in hun gezicht. De natuur is prachtig en de trekschuit legt aan om de passagiers gelegenheid te geven wat te eten en te drinken. De mensen vinden het fantastisch om dit type vervoer opnieuw te beleven. Meestal wordt er niet meer per paard of via menskracht gejaagd. Een uitzondering is de gemeente Emmen, waarbij voor een speciale gelegenheid de trekschuit 'Johannes Veldkamp' in gebruik is genomen.



Dames van de Rotary Club trokken in de stromende regen de trekschuit door de Hoogeveense Vaart. foto: Martin Zaagman

Wandeltochten

Jaagpaden in Hazerswoude, Alphen aan den Rijn en in Koudekerk aan den Rijn zijn openbaar toegankelijk, ook als ze pal achter woningen langs lopen of over het land van boeren. Het zijn jaagpadroutes waar je over jaagpaden uit de 16e en 17e eeuw wandelt. De tocht gaat door het prachtige rivierengebied. Dit is een afwisselende route, met onderweg rivieren, kanalen en plassen. In combinatie met een vaar- of een fietstocht is deze route een compleet dagje uit! De Koninklijke Wandelbond Nederland (KWbN) is de grootste wandelorganisatie van Nederland. De KWbN gelooft dat wandelen bijdraagt aan een gezonder en gelukkiger leven. Wandelen zorgt voor verbinding met jezelf, met de wereld om je heen én met anderen. Met wandel.nl worden mensen geïnspireerd, gemotiveerd en ondersteund om in beweging te komen via wandelen. Informatie is te vinden op de sites: <https://www.kwbn.nl/> <https://www.wandel.nl/>